

Maca JOGAN

Alenka Šelih, Milica Antić Gaber, Alenka Puhar, Tanja Rener, Rapa Šuklje, Marta Verginella: Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem
Založba Tuma in Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 2007, str. 600, 49.00 EUR
(ISBN 978-9616-6820-15)

V četrtek, 15. novembra 2007, se je v medlo osvetljenem atriju SAZU na Novem trgu 2 v Ljubljani ob 19.30 začela slovesna predstavitev obse`nega dela z gornjim naslovom. Po govoru varuhinje človekovih pravic v RS je o nastajanju in namenu tega dela spregovorila predsednica uredniškega odbora prof. dr. Alenka Šelih, članica tega odbora prof. dr. Tanja Rener pa je ob predstavitvi meril za izbiro »tarče« eno osebo tudi predstavila. Ob govornem delu, ki ga je dopolnila direktorica založbe in prijetno prepletala glasbena spremljava, je v meni lebdela Goethejeva predsmrtna »elja« »Mehr Licht!« (»Več luči!«). Pa se do konca srečanja mnogih sodelavk in sodelavcev (60 avtoric in avtorjev, vrsta recenzentk in recenzentov) ter potomcev, potomk v knjigi obravnavanih 129 oseb ter širše javnosti osvetlitev ni okrepila. Zato je po koncu uradne predstavitve knjige šele bolj učinkovalo pojavljanje svetlih podob žensk na velikem ekranu. Tako bi se lahko celotno dogajanje označilo kot »večmedijsko« ponazorilo Cankarjeve drame, ko je risal temačnost, da bi oko zahrepenelo po svetlem.

Samo delo nas od začetka 21. stoletja z različno obse`nimi in neenako poglobljenimi biografijami pomembnih žensk povede skoraj dve stoletji nazaj. Tako se iz sorazmerno dokaj »osvetljene« sedanosti spuščamo v temačne prostore, v katerih so prednice različnih hotenj, porekla in možnosti iskale »svetlejš« dni – mnoge ne le zase, temveč za množico »sotrpink«. Ne glede na domet teh iskanj se je večina srečevala z vrsto ovir, ki so kot kakšne pravljíčne poštasti prešle nanje od rojstva do smrti in mnogokrat šele po smrti. Zato je naslov upravičen in sporočilno bogat. Ovire niso bile posledica njihove slabotne, šibke volje, lenobnosti in nemoči, temveč so bile zunanje – »naravne«. Ovire so bile vgrajene v prevladujoči družbeni red, ki je določal ženskam »pravo« mesto in vlogo koristnega bitja, in jih v tem imenu izključeval iz vrste dejavnosti, ki so delale »človeka«.

Z neverjetno zagnanostjo, izjemnim trudom in discipliniranim samoodrekanjem so mnoge ženske posegale na področja, ki so veljala kot »moške trdnjave«. Splošna značilnost v uveljavljanju žensk v javnem življenju in na novih področjih je bilo premagovanje ovir, katerega tešavnost pa se je razlikovala glede na izvorni socialni položaj. Medtem ko je bila, denimo, dobro stoječim ženam uspešnih in bogatejših moških prihranjena skrb za vsakdanji obstoj – seveda pogosto po moški meri (da ji je npr. prepovedal pridobitno delo nasploh), so ženske iz revnejših slojev z muko skrbele za svoj telesni in duhovni razvoj. Zato je bila pogosto pot v samostojnost povezana z odpovedjo materinstvu.

Delo Pozabljena polovica, ki na začetku vsebuje tudi osvetlitev biografske metode (M. Verginella), zajema življenjepise žensk, ki so delovale v literaturi (16 oseb), v šolstvu (13), v gledališču in filmu (12), v likovni umetnosti (10), družboslovju (10), v medicini (10), v glasbi (8), politiki (8), športu (8), na področju humanistike (6), plesa (5), prava (5), zdravstvene nege (5), kot redovnice (4), v turizmu (3) in kot mecenke (2). Začetki javnega delovanja žensk (proti koncu prve polovice 19. stoletja) so povezani predvsem z literaturo, vendar pa je pri nekaterih to delovanje spodbujalo spoznanje o pomenu izobraževanja žensk nasploh. Tako se je Pavlina Pajk (1854–1901), »prva dama slovenskega ženskega romana«, odločno zavzemala za izobraževanje in zaposlovanje žensk (67). Kljub temu da je ta »dama« napisala »šest romanov, osem novel in osem povesti«, ji je v Slovenskem biografskem leksikonu (1935) posvečenega bistveno manj prostora kot njenemu manj »produktivnemu« moškemu Janku. Takšna neenakomerna porazdelitev pozornosti pa nikakor ni »nenavadna« (kot meni avtorica prispevka), sploh ne v prvi polovici 20. stoletja (in prej), temveč je povsem »normalen« in samoumeven izraz celovitega moškega sredstvenega reda. Kako močno je bil ta red samourejevalen in samoobnavljajoč, kažejo ravno številni življenjepisi v tej knjigi.

Knjiga je pravzaprav veličasten mozaik na steni časa, ki ga sestavljajo barviti drobci 129 biografij – mozaik, v katerem se (ne ravno igrivo) temnejši toni rahlo umikajo svetlejšim. K temnejši strani mozaika sodijo biografije mnogih začetnic, prvoprstopnic v posameznih dejavnostih. Tako so se te prve srečevale s čvrsto usidrano – bojzani in svaril polno – predstavo, da hočejo emancipirane ženske »postati moški« oziroma »močnejše«. [e vedno je aktualen »primer« Ivanke Anič Klemenčič (1876–1960), prve poklicne novinarke in urednice (1900–1903) prve slovenske ženske revije Slovenka, ki ji je grozilo celo cerkveno izobčenje, ker se je zavzemala za pravico žensk do svobode, za

odpravo celibata učiteljic in dvojne morale. Preprosto, nasprotovala je praksi dru`benega prisiljevanja `ensk k mnogoplastni podrejenosti ali – prevedeno v sodoben jezik enega od poslancev Dr`avnega zbora RS konec oktobra 2007 – prizadevala si je »spremeniti čudovito `ensko naravo v mo`sko«.

Kljub temu da je v prvem desetletju 21. stoletja na Slovenskem (in sploh v svetu) `e veliko zagovornikov »čudovite `enske narave«, pa se vendarle »trnova pot« emancipacije `ensk ni izjalovila. Izjalovila se tudi ni pot pridobivanja in uresničevanja socialnih in ekonomskih pravic, za katere so se borile mnoge `enske, ki so predstavljene v knjigi. Vrsta `ivljenjepisov dokazuje, da skrajno bedne razmere spodbujajo prizadevanja za (radikalne) spremembe oziroma da se revolucionarka ne rodi, temveč nastane. @ivljenjske poti Dine Urbančič (1914–1999), Milke Hartman (1902–1997) in nekaterih drugih pričajo, da to velja tudi za nacionalno ozave`canje in boj za slovensko samobitnost, ki je dosegel svoj vrh v času druge svetovne vojne in narodnoosvobodilnega boja. Velik del predstavljenih `ensk, ki so do`ivele drugo svetovno vojno, je tako ali drugače sodeloval z Osvobodilno fronto; nekatere so to plačale tudi z `ivljenjem (npr. Tončka `eč, Anica `ernej).

Portreti `ensk 19. in 20. stoletja so lahko bogata zakladnica likov vzornic ne le na področjih, kjer so delovale, temveč nasploh, saj so poleg poklicne pripadnosti in zagnanosti pogosto razpolagale z moralnimi vrtilinami, ki so univerzalno veljavne in `elene. Vpra`anje vzornic, ki je pogosto na »dnevnem redu« pregledov o uresničevanju načela enakih mo`nosti za oba spola v zadnjih dveh desetletjih v EU, je s temi portreti vsaj začetno re`eno. Temelji za (tudi negativno) identifikacijo sodobnih `ensk s predhodnicami so vzpostavljeni; treba pa jih je razumeti kot sestavine celovite organizacije `ivljenja, ki se počasi »oči`čuje« seksističnih sestavin.

Kljub univerzalnosti androcentrizma je pomembno, da vsaka oseba (glede na preteklo dru`beno nevidnost ali manj`o vidnost predvsem `enske) dobro pozna svetovne in evropske tokove ter svoje neposredno dru`beno okolje. Knjiga ima zato dodan `asovni trak (583–586), ki predstavlja obdobje od konca 19. stoletja do konca 20. stoletja z vidika splo`ne evropske zgodovine, polo`aja `ensk v Evropi ter polo`aja `ensk na Slovenskem. K temu traku je potrebno pripomniti, da je prekratek nasploh, zlasti za slovenske razmere pa preveč luknjičast. Kratkost se izra`a v tem, da se začenja z devetdesetimi leti 19. stoletja, in ne nekaj desetletij prej. Za oris slovenskih pomembnih dogodkov pa je časovni trak neverjetno pomanjkljiv za zadnja tri desetletja 20. stoletja. Za sedemdeseta leta ni navedena ustavno določena pravica do svobodnega odločanja o rojstvu otrok (1974), ni navedena mo`nost, da se za del dopusta za nego otroka odloči tudi oče (1976); za osemdeseta leta ni navedeno zakonsko podaljšanje porodni`kega in dopusta za nego otroka na leto dni (1986); za devetdeseta leta ni navedena Ustava RS (1991), ki je ohranila pravico do svobodnega odločanja o rojstvu otrok (kljub izredno močnemu nasprotovanju).

Da ne bi bilo videti preveč domačijsko, naj povem, da je ob pomanjkanju tako pomembnih točk za razumevanje razvoja v Sloveniji v evropskem traku npr. za Nemčijo navedeno leto 1986, ko je lahko oče vzel del dopusta za nego otroka. S tem trakom se ka`e Slovenija kot velika zamudnica v odnosu do »razvite« Evrope. Molk o »evropskosti« pred »evropeizacijo« je tudi upravičeval dejstvo, da so v času slovenskega pribli`evanja EU strokovnjakinje iz ZR Nemčije pri`le v Slovenijo poučevat o delitvi dopusta. Pomanjkljiv časovni trak, kar verjetno ni le golo naključje, omogoča tudi ustvarjanje praznin v slovenskem zgodovinskem spominu glede obdobja socializma. S tem pa je dodatno odprta (spoznavno enostranska) pot, da se slovenski razvoj preprosto razglasi kot grobo »komunistično totalitaren« in sovra`en do »prave `enske narave«. Tako je časovni trak v bistvu nasproten te`nji, da bi se krepila moč `ensk, kar je sicer eden od potencialov knjige. Dru`bena moč `ensk pa bo `e potrebna, saj ravno razvoj v samostojni Sloveniji ka`e, da je marsikatera pravica, ki so jo izborile prednice, ogro`ena.

Ob izra`anju hvale`nosti vsem »sotrudnicam« in »sotrudnikom« za velik podvig je ob robu treba `e pripomniti, da bi bila koristna večja uravnote`enost v predstavljanju dose`kov posameznih »`enskih enot« pozabljene polovice, seveda tedaj, kadar so na voljo razpolo`ljivi viri. Občasno pa ne bi `kodovala tudi večja natančnost v ubeseditvi (npr. »prej`nje stoletje« je lahko 19. ali pa 20. stoletje).

Pozabljena polovica je zelo obse`no delo, ki se ne more na hitro prebrati. Priporočam pazljivo in razumevajoče branje. Ne bom posebej na`tevala ciljnih bralskih skupin, ker sodi to delo v same temelje splo`ne omike vsakega človeka ne glede na spol. Ena sama izjema je: knjigo priporočam imovitim »nouveau riches«, morda jih bosta dve mecenski vzornici spodbudili k podpori laičnim projektom »Očka, aktiviraj se!«. Tudi o roku uporabnosti ni treba posebej spregovoriti. Na podlagi »lastnih opa`anj in avtentičnih virov« (nem`ki Engelson izvornik misli raje prevedem,

ker večina ne obvlada nemščine) sem prepričana, da bo delo kot vir navdiha za ustvarjanje bolj kakovostnega `ivljenja
`ensk in moških aktualno vsaj {e to stoletje ali pa kar – do konca sveta.